

**Фойда солиғи солиқ маъмурчилигини
такомиллаштириш таҳлили**

Бабажанов Давронбек Жумамуратович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация: Мазкур мақола фойда солиғи билан бог'лик солиқ ма'муриятчилигини такомиллаштиришга бағишланган. Фойда солиғи давлат учун муҳим даромад манбаи бо'либ, самарали солиқ ма'муриятчилиги бюджет даромадларини самарали йиғиш ва солиқ то'ловчилар томонидан рияз этилишини та'минлаш учун жуда муҳимдир. Ушбу таҳлил жараёни соддалаштириш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини камайтириш ва тадбиркорлик субъектлари учун янада қулай муҳит яратиш мақсадида такомиллаштирилиши мумкин бўлган солиқ ма'муриятчилигининг турли жиҳатларини ўрганади. Таҳлил турли мамлакатлардаги тегишли адабиётлар, тадқиқотлар ва тажрибаларни ко'риб чиқишни о'з ичига олади. Шу билан бирга, иқтисодиётда яширин айланма савдо ва умумий овқатланиш, автотранспортда ташиш, уй-жой қурилиши ва таъмирлаш, тураржой хизматларини кўрсатиш каби соҳалар ўрганилиб, хориж тажрибаси, мамлакатимизда уни қўллаш бўйича илмий-амалий хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: Солиқ, фойда солиғи, солиқ тушумлари, усуллар ва воситалар, илғор ахборот-коммуникация технологиялари, таҳлил, оптималлаштириш, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси, солиқ муносатлари, солиқ сиёсати, давлат бюджети, солиқ маъмурчилиги, солиқ юки.

Аннотация: Данная статья посвящена совершенствованию налогового администрирования, связанного с налогом на прибыль. Налог на прибыль является важным источником доходов для государства и эффективное налоговое администрирование имеет важное значение для обеспечения эффективного сбора доходов и соблюдения налогоплательщиками налогов. В этом анализе рассматриваются различные аспекты налогового администрирования, которые можно улучшить, чтобы упростить этот процесс, сократить уклонение от уплаты налогов и создать более благоприятную среду для бизнеса. Анализ включает обзор соответствующей литературы, исследований и опыта из разных стран. При этом изучаются такие направления, как теневая торговля и общепит, перевозки автомобильным транспортом, строительство и ремонт жилья, оказание бытовых услуг, изучается зарубежный опыт и научно-практические выводы по его применению в нашей стране и предложения. сформулировано.

Ключевые слова: Налог, налог на прибыль, налоговые поступления, методы и инструменты, передовые информационно-коммуникационные технологии, анализ, оптимизация, налоговые льготы, налоговая ставка, налоговые отношения, налоговая политика, государственный бюджет, налоговое администрирование, налоговая нагрузка.

Annotation: This article focuses on improving tax administration related to profit tax. Income tax is an important source of revenue for governments, and effective tax administration is essential to ensure effective revenue collection and compliance by taxpayers. This analysis explores various aspects of tax administration that could be improved to simplify the process, reduce tax evasion and create a more business-friendly environment. The analysis includes a review of relevant literature, studies and experiences from different countries. At the same time, such areas as underground trade and general catering, transport by motor vehicle, housing construction and repair, provision of residential services are studied, foreign experience and scientific-practical conclusion on its application in our country are studied. and suggestions are formulated.

Key words: Tax, profit tax, tax revenues, methods and tools, advanced information and communication technologies, analysis, optimization, tax benefits, tax rate. tax attitudes, tax policy, state budget, tax administration, tax burden.

Кириш:

Корхоналардан олинадиган фойда солиг'и бутун дунё бо'йлаб давлат учун муҳим даромад манбаи ҳисобланади. Бироқ, юридик шахслардан олинадиган фойда солиг'и бо'йича қоидаларни бошқариш ва уларга риоя этилишини та'минлаш солиқ органлари учун мураккаб ва қийин вазифа бо'лиши мумкин. Шу сабабли, самарадорлик, самарадорлик ва адолатни ошириш учун юридик шахслардан олинадиган фойда солиг'и ма'муриятчилигини доимий равишда такомиллаштириш зарурати мавжуд. Ушбу таҳлил фойда солиг'и ма'муриятчилигининг турли жиҳатларини о'рганиш ва такомиллаштириш мумкин бо'лган соҳаларни аниқлашга қаратилган. Унда солиқни бошқаришда солиқ органлари дуч келадиган асосий муаммолар, масалан, солиқдан қочиш, бо'йин товлаш ва тартибга солишнинг мураккаблиги ко'риб чиқилади. Бундан ташқари, у корпоратив даромад солиг'и ма'муриятчилигини такомиллаштиришнинг мумкин бо'лган афзалликларини, жумладан, қонунчиликка риоя қилишни ошириш, солиқ бо'шлиқларини камайтириш ва даромадларни йиг'ишни кучайтиришни муҳокама қилади.

Бундан ташқари, фойда солиг'и ма'муриятчилигини яхшилаш учун ишлатилиши мумкин бо'лган турли стратегия ва ёндашувларни о'рганади. Булар

солиқ қонунчилигига риоя қилиш учун технология ва рақамли ечимлардан фойдаланиш, таваккалчиликка асосланган аудит техникаси, ахборот алмашиш ва бошқа солиқ органлари билан ҳамкорлик, шунингдек, солиқ ходимларининг салоҳиятини ошириш ташаббусларини ўз ичига олиши мумкин. Фойда солиғи маъмуриятчилигининг жорий ҳолатини ўрганиш ва такомиллаштириш йўналишларини аниқлаш орқали ушбу таҳлил солиқ маъмуриятчилиги амалиётини такомиллаштириш бўйича олиб борилаётган муҳокамалар ва саъй-ҳаракатларга ҳисса қўшишга қаратилган. У иқтисодий ўсишни рағбатлантириш, солиқ адолатлилигини таъминлаш ва аҳолининг солиқ тизимига ишончини сақлашда мустаҳкам ва самарали юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи тизимининг муҳимлигини эътироф этади.

Умуман олганда, ушбу таҳлил корхоналар фойда солиғи ма'муриятчилигини такомиллаштириш билан бог'лиқ муаммолар ва имкониятлар ҳақида қимматли тушунчалар беришга ва ушбу муҳим солиқнинг ма'муриятчилигини яхшилаш бо'йича тавсиялар беришга интилади.

Адабиётлар шарҳи.

Америкалик тақиқотчи Кнолл, М. (2006) фикрига кўра солиқлар кўп йўналишлар бўйича рақобатбардошликка таъсир қилади. Деярли барча солиқлар рақобатбардошликка таъсир қилади. Шунингдек, солиқлар рақобатга камида 2 та йўналиш бўйича таъсир қилади. Биринчидан, улар ишлаб чиқариладиган товар ва хизматларнинг таркиби ва умумий миқдорининг ўзгаришига сабаб бўла олади.

Иккинчидан, улар турли хил товар ва хизматларни ишлаб чиқарувчиларни ўзгартира олади. Солиқларнинг рақобатбардошликка таъсирининг янги пул ва инвестор моделларини таклиф этади.

Канадалик олим Пинто, О. (2016) таъкидлашича солиқ омиллари халқаро рақобатбардошликни баҳолашда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мамлакатнинг солиқ тизими унинг рақобатдошлигининг асосий белгиси ҳисобланади. Фойда солиғи корхоналарнинг харажатларига ва пул оқимларига таъсир қилади. Шунингдек, муаллиф томонидан халқаро рақобатбардошликка таъсир қилувчи 5 та солиқ омилларини қайд этади. Булар қуйидагилар:

1. Фойда солиғи ставкалари;
2. Бошқа солиқлар ва йиғимлар
3. Инвестицияга чегирмалар;
4. Солиқ тизимининг мураккаблиги;
5. Тўғридан тўғри хорижий инвестициялар.

Қатарлик иқтисодчи олим Абделлатиф, М. (2005) хулосасига солиқ рақобатбардошлиги бутун мамлакат рақобатбардошлигининг муҳим қисмидир.

Солиқ рақобатбардошлиги ривожланаётган мамлакатларда солиқ сиёсатидаги сўнгги ўзгаришларни акс эттиради. Солиқ ставкасининг пасайтирилиши ва солиқ имтиёзларининг бутунлай бекор қилиниши маълум даражада самарали солиқ тизимини яратиши мумкин. Бироқ, у бир қатор тадбиркорлик фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ва ташқи таъсирлар билан боғлиқ ижобий томонларини ҳисобга олмайди.

Словакиялик профессор Лászló, Н. (2017) таъкидлашича солиқ солиш инвестиция ва инновация жараёнларига таъсири орқали корхоналарнинг рақобатбардошлигига билвосита таъсир қилади. Инвестицияларни қўллаб қувватлайдиган солиқ тизимини яратиш учун инвестиция қарорларини бузадиган фойда солиғининг таъсирини камайтириш лозим.

Америкалик тақиқотчи Кнолл, М. (2010) томонидан юқори фойда солиғи ставкалари мамлакатнинг халқаро рақобатбардошлигини пасайтиришини аниқланган. Фойда солиғи маҳаллий корхоналарнинг хорижий корхоналарга нисбатан инвестицияларини чекласа ҳамда чет эл инвестицияларини тақиқласа мамлакатнинг рақобатбардошлигини пасайтиради.

Аронов, Кашинлар (2004) ўзининг тадқиқотида эса, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг хориж ва Россия Федератсиясида ундириш механизмини ўрганган ҳолда солиқ тўлашдан бош тортган солиқ тўловчилар билан ишлаш сиёсати, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, келгусида ҳар бир солиқ тўловчи ўз хоҳиши билан солиқ тўлаш мажбурияти бўйича амалий тавсияларни ишлаб чиқишган ҳамда ушбу тавсияларни солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш соҳасида қўллаб уни исботлашган ва бир қатор амалий чораларни амалга оширишган.

Лекин, Жалонкинани (2012) фикрларидан бутунлай бошқача таклиф билан Тошматов “Корхоналарни ривожлантиришда солиқларнинг роли тўғрисида”ги китобида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини рағбатлантириш ҳамда уларнинг дебитор ва кредитор қарзларини қисқартириш ва уларни фаоллигини ошириш орқали ундириш механизмларини такомиллаштириш бўйича илмий тавсиялар берган.

Андреева (2017) томонидан солиқ тўловчилар томонидан солиқ интизомига риоя қилинмаслик сабаблари тадқиқ қилинган, солиққа оид билимларни оширишга оид усуллари таҳлил қилиниб, солиқ тўловчиларга давлат ҳамкори сифатида хизматни такомиллаштириш усуллари таклиф қилинган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Дунё иқтисодиёти жадал суръатлар билан интеграциялашаётган ва давлатлар ўртасида савдо алоқалари кенгаяётган ҳозирги шароитда ривожланган

мамлакатларда фойда солиғи орқали иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга эътибор қаратилмоқда. Бу борада, фойда солиғи юкини ва солиқ ставкасини камайтиришга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Натижада, дунё бўйича фойда солиғи ставкаси 1980 йилда ўртача 40,38 фозини ва ЯИМдаги улуши 46,67 фоизни ташкил этган бўлса, 2019 йилда эса фойда солиғи ставкаси 24,18 фоизга, ЯИМдаги улуши 26,30 фоизгача пасайтирилган¹. Бу эса, глобаллашув шароитида мазкур давлатлар иқтисодиётининг барқарор ривожланиши ва аҳоли фаровонлигининг юксалишига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Шунга кўра, ҳозирги вақтда корхоналар фойдасини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш, фойдани солиққа тортиш тизимини соддалаштириш ва солиқ юкини камайтириш, фойда солиғи орқали миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг экспорт фаолиятини қўллаб-қувватлаш, корхоналарнинг инноватсион ва инвестицион фаолиятини рағбатлантириш, иқтисодиётнинг айрим тармоқларига имтиёзлар тақдим этиш, фойда солиғи ставкасини пасайтириш ҳисобига солиқ базасини кенгайтириш, давлат бюджети даромадлари барқарорлигини таъминлаш каби йўналишлардаги илмий тадқиқотларга эътибор қаратилмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш ва соғлом рақобат муҳитини қўллаб-қувватлашга қаратилган самарали солиқ тизимини яратиш бўйича кенг қамровли ислохотлар амалга оширилмоқда. Зеро, солиқ юкини камайтириш, содда ва барқарор солиқ тизимини қўллаш орқали иқтисодиётимиз рақобатбардошлигини ошириш, тадбиркор ва инвесторлар учун ҳар томонлама қулай муҳит яратишга эришиш мумкин². Шу сабабли, 2017-2021 йилларда мамлакатимизни янада ривожлантириш бўйича қабул қилинган Ҳаракатлар стратегиясида “миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, солиқ юкини камайтириш ва солиққа тортиш тизимини соддалаштириш сиёсатини давом эттириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва тегишли рағбатлантирувчи чораларни кенгайтириш”³ вазифалари белгиланган. Мазкур вазифаларнинг бажарилиши корхоналар фойдасини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш заруратини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 7-февралдаги

¹ Asen, E. (2019). Corporate Tax Rates around the World, 2019. taxfoundation.org, December 10, 2019.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. “Халқ сўзи” газетаси, 2018 йил 29 декабрь

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони.

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2017-йил 18 -юлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5116-сонли, 2018 -ил 29 -юндаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепсияси тўғрисида”ги ПФ-5468-сонли 2020-йил 3 -прелдаги “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иктисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ-5978-сонли, 2020-йил 27-апрелдаги “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ-5986-сонли фармонлари, 2018 йил 26 июндаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сонли, 2019-йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг “2020-йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида”ги қонуни ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4555-сонли, 2019-йил 15-апрелдаги “Коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети барқарорлигини таъминлаш ва биринчи навбатдаги тадбирларни ўз вақтида молиялаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4679-сонли қарорлари ва бошқа ушбу соҳага тегишли бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга муайян даражада хизмат қилади.

Фойда солиғи биринчи марта 1862-йилда АҚШда фуқаролар уруши даврида ундирилган. Мазкур солиқ уруш шароитида давлат қарзларини молиялаштириш ва ҳукуматнинг катта қисми таърифларга асосланган даромадлар миқдорини ошириш мақсадида жорий қилинган. Фойда солиғи 600 АҚШ долларида 10 000 АҚШ доллари гача бўлган барча даромадлардан 3 % ва 10 000 АҚШ долларида юқори барча даромадлардан 5 % миқдорида ундирилган. Қонунчиликда корхоналарнинг даромади алоҳида ажратилмади, бироқ у алоҳида тадбиркорлик субъектларидан тўлов манбаи шаклида ундирилди. Фойда солиғи темирйўл корхоналари томонидан барча тўланган фоизлар ва берилган дивидендлардан, худди шундай, суғурта компаниялари, жамғармалар, туристик корхоналар ва банклар томонидан тўланган қўшимча маблағлар ҳамда дивидендлардан 3 фоиз миқдорида ундирилган.

Шунингдек, айрим корхоналардан ялпи тушумга солинадиган солиқ кўринишида махсус солиқ ундирилди. Жумладан, темирйўллар, қартерлар ва паромли қайиқдан фойдаланувчи корхоналарнинг ялпи тушумидан 3 фоиз миқдорида солиқ ундирилди.

1862-1864-йилларда мамлакатнинг молиявий аҳволи ёмонлашди ва давлат қарзи 1 миллиард доллардан ошди. 1862-йилда фойда солиғи тушуми миқдори жуда кам эди. Ҳукумат ўзининг молиявий аҳволини яхшилаш мақсадида асосий эътиборини фойда солиғига қаратди. Фойда солиғи бўйича 1864-йилда алоҳида қонун қабул қилинди. Шунга асосан, фойда солиғи ставкалари оширилди ҳамда ставкани қўллаш учун даромадлар шкаласи сони оширилди. Бунда, фойда солиғи ставкаси 600 АҚШ долларидан 5 000 АҚШ долларигача бўлган даромадлар учун 5 % га, 5 000 АҚШ долларидан 10 000 АҚШ долларигача бўлган даромадлар учун 7,5 % га ва 10 000 АҚШ долларидан юқори барча даромадлар учун 10 % га оширилди. Шунингдек, корхоналар ва акциядорларнинг фойдаси солиқ солиш мақсадида даромад сифатида қаралиши белгиланди. Барча корхоналарнинг тақсимланмаган фойдасидан даромад солиғи ундирилди.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети даромадлари 1991-йилга қадар асосан давлат корхоналари фойдасидан ажратиладиган ажратмалар ҳисобидан шаклланади. Ушбу фойдадан ажратма давлат томонидан белгиланган мажбурий тўлов бўлиб, у корхоналар баланс фойдасининг 90 фоизгача бўлган қисмини бюджетга олиб кетар эди. Қолган маблағлар эса корхона томонидан эмас, балки юқори ташкилот топшириғига кўра тегишли фондларга тақсимланади. Республикамиз маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор муносабатларига ўтиши туфайли мамлакатимиз хўжалик турмушида чуқур ижобий ўзгаришлар рўй бера бошлади. Натижада мулкчиликнинг турли шакллари ривожланиши, корхоналарнинг имкониятини ошириши, бозор инфраструктураси ривожланиши билан мажбурий ажратмаларнинг аввалги тизими корхоналарнинг хўжалик юритиш самарадорлигини таъминлай олмай қолди ҳамда улар бевосита ва билвосита инвестиция дастурларига тўқинлик қила бошлади. Чунки, фойдадан ажратма ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра фақат давлат корхоналари фойдасидан ажратилиши лозим эди. Бозор муносабатлари ривожланиши билан иқтисодиётни солиқлар ёрдамида тартибга солиш хусусан, фойдадан ажратмалар ўрнига даромад солиғини жорий этиш зарурати пайдо бўлди ва 1992-йилдан бошлаб барча турдаги хўжалик юритувчи субъектлар “Даромад” солиғини тўлашга ўтдилар. Ўзбекистон Республикаси рубл минтақасида қолиб турган вақтда даромад солиғини олишга ўтиш пул қадрсизланиши туфайли иш хақи ўсишини чеклаш учун давлат томонидан мажбурий чора бўлди. Бундай шароитда ишлаб чиқарувчиларнинг молиявий аҳволи ёмонлаша бошлади. Натижада маҳсулотга талаб пасайиб, сотишдан олинган тушум хажми камайгани ҳолда, улар ўз ишлаб чиқаришлари йўналишини ўзгартиришга, фойда олмасалар ҳам жуда катта миқдорда ишчиларга иш хақи тўлашга мажбур бўлдилар. Бундай ҳолатда амалиётда корхоналар ҳисобот даврида фойда билан фаолиятларини

яқунламасада даромад солиғини иш хақи фондидан белгиланган ставкада тўлашга мажбур эдилар. 1995-йил январ ойидан бошлаб солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда корхоналарнинг фойдасидан олинадиган солиқ жорий этилди. Шу билан бир қаторда солиқ тўловчиларнинг айрим тоифалари учун даромад солиғи ва ялпи даромад солиғи тартиби сақлаб қолинди (тижорат банклари, суғурта ташкилотлари, кино-концерт фаолиятини олиб борувчи муассасалар, кўнгил очар ўйинларни ташкил этувчи корхоналар, биржа ва бошқа шу каби корхоналар). 2008-йил 1-январдан кучга кирган Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи умумдавлат солиқлари таркибига кириб, у давлат бюджети даромадларини шакллантиришда асосий манбалардан бири ҳисобланади.

Умули хулоса қилиб айтадиган бўлсак, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи мамлакатимиз солиқ қонунчилигида алоҳида аҳамиятга эга. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи мамлакатимизда 1991-йил 1-январдан жорий қилинган. Бугунги кунда мамлакатимиз солиқ тизимида амал қилаётган энг муҳим солиқ турларидан биридир. Фойда солиғи бюджетга тушишига кўра умумбелгиланган солиқлар гуруҳига киради. Корхона иқтисодий фаолияти таъсир қилишига кўра эса бевосита солиқлар таркибига киради. Сабаби фойда солиғи корхонанинг молиявий натижасига боғлиқ бўлади яъни корхонанинг фойдасидан олинади.

Фойда солиғи жорий қилинганидан бугунги кунгача турли кўринишларга эга бўлган яъни ривожланишининг ҳар бир босқичида алоҳида аҳамиятга эга бўлган кўринишларда намоён бўлди. Жумладан:

I – босқич. Корхоналар даромадига солинадиган солиқ;

II – босқич. Корхоналар фойдасига (даромадига) солинадиган солиқ;

III – босқич. Юридик шахслардан олинадиган даромад (фойда) солиғи;

IV – босқич. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи.

V – босқич. Фойда солиғи.

Фойда солиғи мустақилликнинг дастлабки йилларида фискалик хусусиятига эга бўлгани ҳолда иқтисодиётнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатган. Фойда солиғи эволюцияси таҳлили шуни кўрсатадики, у дастлабки даврдаги фискалик хусусиятидан йиллар мобайнида иқтисодиётни рағбатлантириш хусусиятига эга бўлиб борди. Айтиш мумкин, фойда солиғи мамлакатимиз иқтисодий тараққиётида муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Бу борада, эркин рақобатни таъминлайдиган бозор тамойилларини жорий этиш орқали маҳсулот ишлаб чиқарувчи тадбиркорлик субъектларининг моддий манфаатдорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилган. Тадбиркорлик

субъектларининг моддий манфаатдорлиги уларнинг фаолият натижаси, яъни фойда билан белгиланади. Фойда солиғи мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлигини оширишнинг самарали воситаларидан бири ҳисобланади. Чунки, фойда солиғини паст солиқ ставкаси тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни, экспортни ва иқтисодиётнинг айрим тармоқларини рағбатлантириш орқали ишлаб чиқаришнинг рақобатбардошлигини оширишга ижобий таъсир кўрсатади. Мамлакатимизда рақобатбардош ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, эркин рақобат муҳитини шакллантириш ва барча тадбиркорлик субъектлари учун тенг имконият яратишга қаратилган самарали солиқ тизимини жорий қилиш мақсадида корхоналар фойдасини солиққа тортиш тартибини соддалаштириш ва солиқ юқини камайтириш бўйича кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

1-жадвал

Фойда солиғи тушумларнинг соҳалар кесимида аҳамияти таҳлили⁴
(млрд. сўм)

№	Кўрсаткичлар	Йиллар кесимида				
		2018 й	2019 й	2020 й	2021й	2022й
1.	Тўғри солиқлар (млрд. сўм)	15 437	31 677	45 207	58 930	64 417
2.	Фойда солиғи (млрд. сўм)	3 283	16 361	28 712	38 363	37 672
3.	Саноат ва ишлаб чиқариш (млрд. сўм)	1 170	12 278	23 566	31 198	26 533
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	7,6	38,7	52,1	52,9	41,2
	Фойда солиғидаги улуши (%)	35,6	75,0	82,0	81,3	70,4
4.	Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги (млрд. сўм)	24	43	22	59	80
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	0,2	0,1	0,05	0,1	0,1
	Фойда солиғидаги улуши (%)	0,7	0,3	0,08	0,2	0,2
5.	Қурилиш (млрд. сўм)	352	530	890	948	1 517
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	2,3	1,7	2,0	1,6	2,3
	Фойда солиғидаги улуши (%)	10,7	3,2	3,1	2,5	4,0
6.	Савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар (млрд. сўм)	73	1 260	1 599	2 039	3 007
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	0,5	3,9	3,5	3,4	4,7
	Фойда солиғидаги улуши (%)	2,2	7,7	5,6	5,3	7,9
7.	Ташиш ва сақлаш, ахборот ва алоқа (млрд. сўм)	624	665	541	1 016	1 693
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	4,0	2,1	1,2	1,7	2,6
	Фойда солиғидаги улуши (%)	19,0	4,1	1,9	2,6	4,5
8.	Тижорат банклари (млрд. сўм)	673	1 085	1 921	2 546	4 287
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	4,4	3,4	4,2	4,3	6,7
	Фойда солиғидаги улуши (%)	20,5	6,6	6,7	6,6	11,4
9.	Хизматлар кўрсатиш (млрд. сўм)	331	465	168	230	363

⁴ Soliq qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	2,1	1,6	0,4	0,4	0,6
	Фойда солиғидаги улуши (%)	10,0	2,8	0,6	0,6	0,9
10.	Бошқа соҳалар (млрд. сўм)	35	35	3,5	326	191
	Тўғри солиқлардаги улуши (%)	0,2	0,1	0,01	0,5	0,3
	Фойда солиғидаги улуши (%)	1,1	0,2	0,01	0,8	0,5

Юқорида келтирилган жадвал маълумотларига асосан қиёсий таҳлил амалга оширилганда, 2018-2022-йиллар мобайнида тўғри солиқлар тушумларида Фойда солиғи тушуми кўрсаткичларининг улуши сезиларли ўсиб борганлигини кўришимиз мумкин. Хусусан, 2018-йилда Фойда солиғи тушумининг тўғри солиқлар тушумларидаги улуши 21,2 фоизни (ёки 3 283 млрд.сўм) ташкил этган бўлса, 2022-йил якунларига келиб мазкур кўрсаткич 58,5 фоизни (ёки 37 672 млрд.сўм) ташкил этиши кутилмоқда. Шу орқали, таҳлил қилинаётган давр бошига (кейинги матнларда базис давр) нисбатан жорий йил якуни бўйича фойда солиғига тушумлар 2,8 баробарга ошишини кузатишимиз мумкин. Шунингдек, мазкур жадвалда келтирилган маълумотларга асосан, Фойда солиғи тушумларининг соҳалар кесимидаги аҳамиятини кўриб чиқадиган бўлсак, бу борада энг юқори кўрсаткич “Саноат ва ишлаб чиқариш” соҳалари ҳиссасига тўғри келиб, базис даврда тўғри солиқлардаги улуши 7,6 фоизни, Фойда солиғидаги улуши эса 35,6 фоизни ташкил этган. Жорий йилда эса тўғри солиқлардаги улуши 41,2 фоизни, Фойда солиғидаги улуши 70,4 фоизни ташкил этиши кутилмоқда. Бундан кўринадики, Фойда солиғидаги ўсиш 2 баробардан кўпроқни ташкил этади.

Кейинги ўринларни “Молиявий хизматлар кўрсатиш” (“Тижорат банклари”) соҳаси эгаллаб, 2022-йилда мазкур соҳадан тушудиган тушумларнинг тўғри солиқлардаги улуши 6,7 фоизни, Фойда солиғидаги улуши 11,4 фоизни, ўтган 2021 йилда эса тўғри солиқлардаги улуши 4,3 фоизни, Фойда солиғидаги улуши 6,6 фоизни ташкил этган бўлиб, ўз навбатида Фойда солиғидаги улушининг деярли 2 баробарга ўсиши ҳисобига амалга оширилган.

Бундан ташқари, юқорида келтирилган маълумотларидан кўриниб турибдики, “Савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар” соҳасидан тушган тушумларнинг тўғри солиқлар ва Фойда солиғи тушумларидаги улуши сезиларли даражада юқори бўлиб, ўтган 5 йиллик давр мобайнида деярли бир хил темпда ўсишга эришилган. Жумладан, жорий йилда мазкур кўрсаткич 7,9 фоизни ташкил этиб, базис даврдаги 2,2 фоиз кўрсаткичга нисбатан деярли 4 баробарга ўсган. Таъкидлаш жоизки, маълумотларидан келиб чиқиб, биз таҳлилини амалга оширган соҳалардан ташқари қолган барча соҳаларда ҳам тегишли ўсишга эришилганлигини кўришимиз мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Фойда солиг'и ма'муриятчилигини такомиллаштириш таҳлили бо'йича таклифлар

Аниқликни ошириш ва ноаниқликни камайтириш учун фойда солиг'и қонунлари ва қоидаларининг мураккаб қоидаларини ко'риб чиқинг ва соддалаштиринг. Кераксиз бюрократик тартиб-қоидаларни бартараф этиш ва солиқ то'лаш ва ҳисобот бериш талабларини соддалаштириш.

Солиқ то'ловчиларни фойда солиг'и бо'йича мажбуриятлар ва риоя қилиш тартиб-қоидалари ҳақида хабардорлик ва тушунишни ошириш учун комплекс та'лим дастурларини ишлаб чиқиш. Юқори хавфга эга бо'лган солиқ то'ловчиларни аниқлаш учун хавф-хатарга асосланган ёндашувни татбиқ этиш ва мувофиқликни мақсадли бажариш учун ресурсларни тақсимлаш.

Солиқ то'лашдан бо'йин товлашни аниқлаш ва олдини олиш, солиқларнинг адолатли ва адолатли йиг'илишини та'минлаш учун мунтазам солиқ текширувлари ва текширувларини о'тказиш. Солиқ декларациясини осон ва тезроқ топшириш ҳамда қоғозбозликни қисқартириш учун электрон солиқ тўлови ва тўлов тизимларини жорий этиш.

Потенциал солиқ то'лашдан бо'йин товлаш ҳолатларини аниқлаш, солиқ то'ловчиларнинг хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш ва хавф-хатарга асосланган мувофиқлик са'й-ҳаракатларини қўллаб-қувватлаш учун ма'лумотларни таҳлил қилиш воситаларидан фойдаланинг. Ахборот алмашиш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашиш мақсадида солиқ органлари ва бошқа давлат органлари, масалан, божхона ва молия институтлари ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш.

Илғор тажриба алмашиш, салоҳиятни ошириш ва трансчегаравий солиқ қонунчилигини яхшилаш мақсадида халқаро ташкилотлар ва солиқ ма'муриятлари билан ҳамкорликни ривожлантириш.

Амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини мунтазам баҳолаш ва янада такомиллаштириш йўналишларини аниқлаш учун мониторинг ва баҳолаш тизимини яратиш.

Солиқ органлари ходимларининг фойда солиг'ини ма'муриятчилиги ва ижросини та'минлаш бо'йича билим ва ко'никмаларини ошириш учун комплекс о'қув дастурларини тақдим этиш. Солиқ ходимларининг пайдо бо'лаётган солиқ муаммолари, халқаро ишланмалар ва технологик ютуқлардан хабардор бо'лишини та'минлаш учун малака ошириш имкониятларини рағ'батлантириш.

Тадбиркорлик субъектлари, солиқ мутахассислари ва саноат бирлашмалари билан уларнинг эҳтиёжлари, муаммолари ва такомиллаштириш бўйича таклифларини тушуниш учун фаол ҳамкорлик ва мулоқотни

рағбатлантириш. Муаммоларни ҳал қилиш, фикр-мулоҳазаларни олиш ва солиқ органлари ва солиқ то'ловчилар о'ртасида ҳамкорлик муносабатларини ривожлантириш учун мунтазам маслаҳатлашувлар ва ҳамкорлик учун платформаларни яратиш. Ушбу таклифлар асосий муаммоларни ҳал қилиш, мувофиқликни яхшилаш ва даромадларни йиг'ишни оптималлаштириш орқали фойда солиг'и ма'муриятини кучайтиришга қаратилган. Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш орқали солиқ ма'мурияти солиққа тортишнинг адолатли ва самарали бажарилишини та'минлаш билан бирга, янада шаффоф, самарали ва солиқ то'ловчилар учун қулай муҳит яратиши мумкин.

Адабиётлар/Литература/Референсе:

Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ қўмитаси маълумотлари.
www.солиқ.уз.

Нормурзаев У. Х. 2021 йилдаги солиқ маъмурчилиги ҳамда солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар юзасидан //Интернаука. – 2021. – Т. 6. – №. 182 част 2. – С. 99.

Кнолл, М. (2006), Тахес анд Сомпетитивенесс. Фасултй Счоларшип. Папер 130.

Пинто, О. (2016). Тах Фасторс аффестинг Интернационал Сомпетитивенесс: Санада вс. Унитед Статес Перспестиве. Интернационал Жоурнал оф Бусинесс анд Сосиал Ссиенсе. Вол. 7, Но. 12; Десембер 2016.

Абделлатиф, М., “Тхе Эффест оф Тах Полисий он Соунтриъс Сомпетитивенесс: А Сасе Студй оф Инсоме Тахатион оф Интеллестуал Пропертй ин Эгйпт анд Индиа”.

Ласзлó Нагй, (2017). “Импаст оф тхе Тах Сйстем он тхе Сомпетитивенесс оф Бусинессес анд Сапитал Инфлов. Интернационал сомпарисон витҳин тхе СЕЕ регион,” Публис Финансе Қуартерлй, Стате Аудит Оффисе оф Ҳунгарй, вол. 62(1), паГЭС 22-38.

Кнолл, М. (2010). Тхе сорпорате инсоме тах анд тхе сомпетитивенесс оф У.С. Индустрисес Тах Лав Ревиев, 63, 771–957.